

УДК 81'22+81'373.612.2

ЗАСОБИ ПРАГМАТИЧНОЇ СТИЛІСТИКИ І ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ**Ємець О. В.**

Стаття присвячена визначенню основних засобів прагматилістики у художніх текстах. Розглядається прагматичний ефект тропів та стилістичної конвергенції, а також особливості перекладу цих засобів для передачі прагматичного настанови.

Ключові слова: прагматилістика, тропи, стилістична конвергенція, прагматичний ефект, прийоми перекладу.

Статья посвящена определению основных образных средств прагматилістики в художественных текстах. Рассматривается прагматический эффект тропов и стилистической конвергенции, а также особенности перевода этих средств для передачи прагматической установки.

Ключевые слова: прагматилістика, тропы, стилистическая конвергенция, прагматический эффект, приемы перевода.

The article is devoted to the determination of major devices of pragmatic stylistics in literary texts. The pragmatic effect of tropes and stylistic convergence is considered as well as the peculiarities of translation of these devices for rendering the pragmatic intention.

Key words: pragmatic stylistics, tropes, stylistic convergence, pragmatic effect, translation devices.

Стилїстика є класичною лінгвістичною наукою, яка має довгу історію. Здавалось, всі галузі стилїстики визначені, існує досить чітка і повна класифікація стилїстичних засобів. І тому завдання цієї науки на сучасному етапі повинно бути лише аналіз і систематизація нових лінгвістичних явищ у різних сферах мовлення. Проте, останні десятиліття, інтенсивно розвивається когнітивна стилїстика (П. Стоквелл, М. Фрімен, О. П. Воробйова, Л. І. Белехова) з аналізом концептуальної метафори у різних стилях мовлення. Прагматична стилїстика ще не сформулувалась як окрема галузь стилїстики, але також становить певний інтерес. Ґрунтовна робота Елізабет Блек [3] присвячена цій галузі, але акцент зроблено на аспекти прагматики, а стилїстичні засоби розглядаються мало. Підхід Е. Блек відповідає існуючому розумінню, що прагматилістика в основному повинна займатися вивченням мовленнєвих актів [5, с. 143]. У наших попередніх дослідженнях ми визначили параметри прагматики художнього тексту, а також досліддили стилїстичні критерії прагматики літературних творів [6]. Разом з тим визначення напрямів розвитку прагматичної стилїстики залишається відкритим.

Актуальність роботи полягає у виявленні засобів прагматилістики. Перекладацький аспект цієї галузі також становить інтерес. **Метою** нашої роботи є характеристика прагматичного ефекту ряду стилїстичних засобів та встановлення шляхів відтворення цього ефекту у художньому перекладі.

В якості критеріїв для характеристики прагматичного ефекту ми обрали максими комунікації, сформульовані Полом Грайсом [4]. Його теорія комунікативного співробітництва сформульована більше 30 років тому і є досить універсальною та актуальною. Головний принцип комунікації, який Грайс назвав принципом співробітництва, стосується вимог до учасників комунікації – як в усному мовленні, так і у художніх текстах. Ці вимоги включають 4 категорії максимумів – максими кількості, якості, релевантності та способу (манери) спілкування. З метою реалізації свого комунікативного наміру, впливу на читача, щоб викликати певні емоції або образні асоціації, письменник використовує такі стилїстичні засоби, що являють собою відхилення від максимумів комунікації. Таке відхилення може справляти значний прагматичний ефект. Особливо важливими у цьому плані є максима якості (Не кажи того, що вважаєш неправдивим) і максима кількості (Зроби своє висловлення настільки інформативним, настільки потрібно) [4, с. 45-

46]. Грайс наводить як приклади недотримання максими якості такі тропи, як метафора, іронія, гіпербола, літота.

Стосовно метафори, слід говорити про авторську, а не стерту метафору, а також метафоричне порівняння. Безумовно, варто виділити і такий троп, як антономазія, який має як метафоричні, так і метонімічні конотації. Антономазія широко використовується не лише у художніх текстах, а і у сучасних кінофільмах, мультфільмах, публіцистиці. Так, Віталія Кличка на Заході називають *Dr. Steelhammer*, а канцлера ФРН Меркель – *Frau Nein*. Такі стилістичні засоби справляють значний прагматичний ефект. Разом з тим сьогодні не існує чіткої системи перекладу промовистих імен. Зокрема, ім'я героя одного з кінофільмів *Spiderman* логічно переклали як *Людина-павук* (тобто це калька), тоді як аналогічна антономазія *Batman* передана транскодуванням і в російському, і в українському перекладах: *Бетмен*. Український варіант *Людина-кажан* є доцільним, проте є неможливим у російському перекладі (*Человек – летучая мышь*). Ці міркування пов'язані з аналізом і перекладом алюзій на заняттях з інтерпретації тексту зі студентами старших курсів. Честер Хаймс, американський письменник, використовує експліцитну алюзію-антропонім *Sandman*: “*Now, if you are a good little girl and sleep sound so the Sandman won't have to throw sand in your eyes, Santa Claus will bring something nice for Christmas*”. Ця алюзія має літературне походження (казка Е.Т.Гофмана) і досить негативне забарвлення в оригіналі. Російський переклад “*Песчаный человек*” є логічним (як і назва однойменного оповідання Р.Бредбері у перекладі). Український переклад я неодноразово обговорював зі студентами. Варіант перекладу: “*Дрімота*”, “*Піщана Людина*”, “*Баба Яга*” (доместикація) і т.і. Ми зупинились на варіанті *Дрімота*, оскільки він вже існує як переклад імені персонажу в одній із серій фільму “*Charmed*” (у перекладі “*Всі жінки - відьми*”). Цей функціональний аналог, разом з тим, не повністю відтворює прагматичний ефект, не актуалізується смисл розгорнутої метафори з мовиджерела. Тому методично кращим є варіант “*Піщаний чоловік*”. В обох випадках необхідні також виноски з коментарем.

Переклад антономазії як особливого типу антропонімів – це окрема тема, оскільки переклади творів таких популярних авторів, як О. Генрі або Агата Крісті, свідчать про існування прогалів у теорії і практиці перекладу. Очевидно, більшість українських або російських читачів не відчувають оціночний смисл імені головного героя романів А. Крісті – *Еркуль Пуаро (Herclules)*, оскільки транскрипція імені, на жаль, нівелює експліцитний (для носіїв мови) метафоричний, навіть гіперболический зміст.

Оригінальна метафора у прозових і поетичних текстах, зокрема антропоморфна або біоморфна семантика, найчастіше виражає авторську прагматику. Якщо метафора розгортається протягом тексту і базується на імпліцитній алюзії, тоді її декодування значно ускладнюється. Тому перекладач повинен мати гарні фонові знання. В оповіданні видатного британського поета і письменника Ділана Томаса “*The Tree*” важливе місце відводиться дереву, яке росте у саду. Обізнаний читач зрозуміє, що мається на увазі біблійна оповідь про дерево пізнання добра і зла:

‘I prayed to the tree’, said the child.

‘Always pray to a tree’, said the gardener, thinking of Calvary and Eden.

Проте не менш важливою є назва дерева – *elder* (бузина).

“The elder is as good as another”, said the gardener, lowering his voice to humour the child.

“The first tree of all”, said the child in a whisper.

Ні російський, ні український перекладачі не надали коментаря, а лише сумлінно переклали текст-джерело.

“Бузина – таке саме дерево, як інші” (Переклад Олексія Гавриленка).

Проте бузина має глибокий символічний зміст. За легендою, хрест, на якому був розп'ятий Ісус Христос, був зроблений з бузини. У цьому контексті наступна метафора має багато конотацій: <...> *there was the blood of the noon sun on the trunk of the elder staining the bark*. Таким чином, і все оповідання набуває глибоко трагічного змісту, Томас об'єднує дві біблійні оповіді і додає багатозначності фрагменту твору, дерево має концептуальний смисл. На жаль,

це пояснення відсутнє у перекладах, і читач цільового тексту втрачає прагматичну ідею.

Відповідно, можна додати до переліку стилістичних засобів, що являють собою відхилення від максими якості, як антономазію, так і алюзію, особливо літературну або міфологічну алюзію. Ці засоби завжди мають значний емоційний і оціночний ефект завдяки своїй синергетичній дії. Синергія – це комбінований вплив кількох чинників, який характеризується тим, що їхня дія істотно переважає ефект кожного окремо взятого складника та їхньої суми [2, с. 647]. У випадку з алюзіями відбувається саме така дія кількох чинників – спогади, ретроспекція (flashback), образні асоціації, емоційне сприйняття, зіставлення різних епох або об'єктів, породження нового образу.

Значний синергетичний вплив притаманний і такому стилістичному явищу, як конвергенція. Стилiстична конвергенція є одним з головних засобів висунання (або висунення, тобто foregrounding) [1]. Стилiстична конвергенція – це накопичення різних стилістичних засобів, що надають один одному експресивності. Конвергенції можуть включати метафори, алюзії, а також фонетичні і синтаксичні повтори. Стилiстичні конвергенції є своєрідним відхиленням від максими якості, оскільки спостерігається свідоме збільшення інформації, надмірність засобів. В оповіданні Рея Бредбері "The Murderer" подано іронічну характеристику телебачення: *Then I went in and shot the television, that insidious beast, that Medusa, which freezes a billion people to stone every night, staring fixedly, that Siren which called and sang and promised so much and gave, after all, so little.* У цьому фрагменті спостерігається накопичення семасіологічних і синтаксичних виразових засобів – дві розгорнуті метафори, що базуються на міфологічних алюзіях, гіпербола, епітет, а також антитеза, паралельні конструкції і перелік. Негативний прагматичний ефект від цієї тиради є значним, а синергетичний вплив метафор і алюзій сприяє емоційному сприйняттю авторського ставлення, яке дуже відповідає сучасним уявленням.

Стилiстична конвергенція справляє найбільший ефект у поезії, у невеликих текстах або їх фрагментах, у т.ч. в афоризмах. Вірші відомого датського поета Піта Хайна є афористичними. Його короткі вірші (grooks) перелаяють авторське сприйняття певного концепту.

Omniscience

Knowing what/ Thou knowest not/ Is in a sense/ Omniscience.

Цей грук є прикладом конвергенції – сполучення архаїзмів, синтаксичних повторів і антитези створює концептуальну метафору. Також очевидна алюзія до відомої фрази Сократа: "Я знаю, що нічого не знаю". Студентки 5 курсу досить вдало переклали цей вірш як російською, так і українською мовами.

То, чего не знаешь – знать,/ Всезнание – ни дать, ни взять.

(Кристина Горюнова)

Коли ти знаєш,/ Що чогось не знаєш,/ Здається тут,/ Що ти все знаєш.

(Марія Довгань)

У другому перекладі змінена рима, але обидва переклади вірно передали прагматичний зміст оригіналу. Зрозуміло, архаїчні слова, які є натяком на алюзію, відтворити неможливо.

Прагматичний ефект в результаті недотримання максим якості і кількості може бути актуалізований і в одному слові – неологізмі. Неологізм *manunkind* американського поета Е. Камінгса добре відомий і не втратив своєї оригінальності і оціночного змісту. Цікавий інший неологізм у заголовку твору "Peoplization of America" сучасного американського поета Ендрю Лоренса, присвяченого подіям 11 вересня 2001 року у США. На наш погляд, найбільш вдалий переклад: "Людянізація Америки". Заголовне слово може здатися тавтологією, але воно несе значний позитивний зміст – американці змінились, стали більш гуманними, людьми.

Підсумовуючи, можна говорити про прагматичні аспекти стилістики, а не про галузь як таку. Більшість тропів і лексичних засобів стилістики мають значний прагматичний ефект. Особливою мірою це стосується антономазії та алюзії, а також метафори, зокрема розгорнутої метафори, які завжди мають оціночні конотації. Стилiстичні конвергенції як прояв надмірності є важливим сигналом

для читача і носієм значної прагматичної інформації. Питання перекладу цих стилістичних засобів потребують подальшого вивчення, особливо переклад антономазії. Перспективи подальшого дослідження полягають у використанні максим комунікації для виявлення прагматичного ефекту засобів стилістики у поетичних творах, публіцистиці.

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык/ И. В. Арнольд. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 384 с.
2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2011. – 844 с.
3. Black E. Pragmatic Stylistics/ E. Black. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 166 p.
4. Grice P. Logic and Conversation/ P. Grice//Syntax and Semantics, III : Speech Acts. – New York: Academic Press, 1975. – P.41-58.
5. Sandig B. and M. Selting. Discourse Styles/ B. Sandig and M. Selting // Discourse as Structure and Process. – L.: SAGE Publications, 1997. – P.138-156.
6. Yemets A. Investigating Poeticalness of Prose/ A. Yemets. – Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishers, 2012. – 69 p.